

Juozas Banionis

Tarpukario Lietuvos matematikų moksliniai ryšiai su užsieniu

1920–1940 m. Lietuvos matematikos mokslo raida yra glaudžiai susijusi su Lietuvos (nuo 1930 m. Vytauto Didžiojo) universitetu (LU, VDU) ir jame gyvavusiu Matematikos-gamtos fakultetu (MGF). Jaunam LU, greta svarbaus valstybės keliamo uždavinio – ruošti aukštos kvalifikacijos matematikos specialistus, teko užsitarnauti sau vietą Europos universitetų rikiuotėje. Todėl nuo pat universiteto susikūrimo rūpintasi, kaip užmegzti mokslinius ryšius su užsieniu, pirmiausia Vakarų Europos, universitetais ir juos plėtoti. Šis bendradarbiavimas vyko įvairiomis formomis: dalyvauta tarptautiniuose moksliniuose renginiuose, keistasi moksliniais leidiniais, užsienio profesoriai buvo kviečiami skaityti paskaitų, universiteto doktorantai stažavosi užsienyje.

Bendradarbiavimas su užsienio institucijomis pagyvėjo Lietuvai tapus 1922 m. pabaigoje pilnateise tarptautinės bendruomenės nare. Tuomet mūsų valstybės įstaigoms užmezgant ryšius su įvairių šalių mokslininkais ir mokslo centrais tarpininkavo Tautų Sąjungos intelektualinio bendradarbiavimo komisija. 1934 m. į Lietuvos tautinę intelektualinio bendradarbiavimo komisiją išrenkamas Zigmas Žemaitis.¹ Suprantama, šitai sąlygojo ir aktyvino MGF kontaktus su užsienio kolegomis. Pavyzdžiui, ketvirtojo dešimtmečio pradžioje MGF veikianti matematikos biblioteka keitėsi moksliniais leidiniais maždaug su 20 pasaulio valstybių, tarp jų JAV (Mokslų akademija), Anglija (Mokslinių tyrinėjimų valdyba), Prancūzija (Paryžiaus gamtos istorijos muziejus), Italija (Padujos universitetas), Vokietija (Bavarijos mokslų akademija), Ispanija (Matematikų asociacija), SSRS (Mokslų akademija), Japonija (Imperatoriškas universitetas), Indija (Matematikų asociacija), Austrija (Vienos universitetas), Čekoslovakija (Mokslų akademija) ir kt.²

Dėl finansinių sunkumų universiteto matematikams ir kitų mokslų atstovams teko riboti išvykas į tarptautinius renginius. Vis dėlto per aptariamą dvidešimtmetį dalyvauta 9 tarptautinio masto matematikų suvažiavimuose ar konferencijose, kongresuose ar savaitėse. Iš jų tarptautiniuose matematikų kongresuose Lietuvai atstovauta dviejuose. Jau 1928 09 1–9 Bolonijoje, kur aštuntą kartą rinkosi pasaulio matematikai, dalyvavo ir LU matematikos profesorius Otto T. Volk (Otas Folkas).³ Po ketverių metų – 1932 09 4–12 kitame tarp-

¹ VDU 1934 06 06 raštas MGF, LVA, F. 631, ap. 1, l. 21, p. 102.

² VDU MGF Darbai, 1932, t. 6, P. 139.

³ MGF tarybos 1928 05 29 posėdžio protokolas, VUBRS, F. 96. VDU-4, P. 196.

tautiniame matematikų kongrese, įvykusiame Ciuriche, antrąkart sulaukta Lietuvos atstovo – Petro Katiliaus. Tuo tarpu 1936 07 13–18 į Osle rengiamą dešimtąjį tarptautinį matematikų kongresą lietuviai nuvykti negalėjo dėl lėšų komandiruotėms stokos.⁴ Trumpa kitų tarptautinių matematikos renginių, kuriuose dalyvavo tarpukario Lietuvos matematikai, suvestinė yra tokia. Net penkerius metus iš eilės nuo 1924 m. Lietuvos matematikos mokslui užsienyje atstovavo O. Folkas. 1924 09 21–26 Insbruke vyko vokiečių matematikų suvažiavimas, kur profesorius skaitė pranešimą „Kompleksinių skaičių išreiškimas eilutėmis“.⁵ 1925 05 01 Miunsteryje dalyvauta K. Vejerštraso savaitėje,⁶ vėliau 1926 06 2–6 Miunchene – tos pačios savaitės tęsinyje.⁷ 1926 09 24–26 Diusedorfe – kaimyninės šalies matematikų suvažiavime.⁸ 1927 10 3–7 lankytasi Karaliaučiuje, kur vyko konferencija gamtos ir matematikos mokslų klausimais.⁹ Ketvirtajame dešimtmetyje dėl tos pačios priežasties kviestieji Lietuvos matematikai neatvyko į 1931 m. Londone rengtą Didžiosios Britanijos tikslųjų taikomųjų mokslų konferenciją. Z. Žemaitis du kartus atstovavo VDU – 1937 m. Paryžiuje profesorius dalyvavo tarptautinėje dėstymo aukštosiose mokyklose konferencijoje ir tais pačiais metais Prahoje tarptautiniame tikslųjų mokslų istorijos kongrese.¹⁰

Dalyvavimas tarptautiniuose renginiuose padėjo užmegzti ir tvirtinti Lietuvos matematikų tiesioginius kontaktus su daugeliu Vakarų Europos kraštų, turinčių galias matematikos mokslo tradicijas. O. Folkas, sugrįžęs iš bene pirmojo Lietuvai atstovauto vokiečių matematikų suvažiavimo 1924 m. Insbruke, pripažino, kad „mūsų jaunam universitetui labai svarbu ir reikalinga“ reikštis tarptautiniuose renginiuose, tuo keliamas Lietuvos matematikų autoritetas.¹¹ Kita vertus, tai leido jausti Europos, pagaliau viso pasaulio matematikos mokslo pulsą.

Dar viena mokslinių ryšių su užsieniu forma – stažavimasis svarbiausiose pasaulio mokslo centruose, pas žymius matematikos specialistus. Per 1920–1940 m. laikotarpį, tarpininkaujant universitetui, užsienyje stažavosi 7 matematikai iš Lietuvos.

Jau 1923 m. pirmasis atstovas Petras Šernas išvyko tobulintis į Berlyno universitetą pas skaičių teorijos specialistą I. Šurą.¹²

⁴ MGF mokslinis bendradarbiavimas 1932–1935 m. LVA, F. 631, ap. 1, b. 21, l. 6, 213, 214.

⁵ MGF tarybos 1924 05 27 posėdžio protokolas, VUBRS, F. 96. VDU–2, P. 351.

⁶ MGF tarybos 1925 05 01 posėdžio protokolas, VUBRS, F. 96. VDU–3, P. 105.

⁷ Raštas rektoratui dėl Wejerštraso savaitės 1925 06 02–06, LVA, F. 631, ap. 1, b. 137, l. 66

⁸ Raštas rektoratui dėl Wejerštraso savaitės 1925 06 02–06, VUBRS, F. 96. VDU–3, p.335

⁹ MGF tarybos 1927 09 27 posėdžio protokolas, VUBRS, F. 96. VDU–4, P. 134

¹⁰ MGF tarybos 1937 06 15 posėdžio protokolas, VUBRS, F. 96. VDU–8, P. 17.

¹¹ O. Folko ataskaita apie 1924 09 21–29 Insbruke vykusį matematikų suvažiavimą, LVA, F. 631, ap. 1, b. 137, l. 52.

¹² MGF tarybos 1923 02 23 posėdžio protokolas, VUBRS, F. 96. VDU–2, P. 53.

1927–1928 m. P. Katilius, gavęs A. Humboldto stipendiją, stažavosi pas K. H. Lybmaną, diferencialinės geometrijos žinovą, Heidelbergo universitete.¹³ 1927–1928 m. Paulius Slavėnas, pirmasis MGF matematikos fizikos skyriaus absolventas (1925 m.), lankėsi JAV Jeilio universitete. 1930–1931 m. Otonas E. Stanaitis, kaip A. Humboldto stipendininkas, tobulinosi Viurcburgo universitete. Ten tuo pat metu savarankiškai atvykęs stažavosi ir Jokūbas A. Gliksonas. Abiejų stažuotei vadovauti ėmėsi grįžęs į Vokietiją O. Folkas.¹⁴ 1937–1939 m. Gerardas Žilinskas gilinosi skaičių teorijos srityje Mančesterio universitete pas profesorių L. Mordelą.¹⁵ 1939 m. Anglijos vyriausybė paskyrė stipendiją Česlovui Masaičiui.¹⁶

Paprastai stažuotojai, susipažinę su užsienio valstybių mokslinio darbo organizavimu, gilindavosi į tam tikras matematikos mokslo vienos ar kitos šakos problemas, parengdavo mokslinių darbų ir įgydavo mokslo daktaro vardus. Išimtį sudaro tiksliai du stažuotojai. Pirmasis jų – P. Šernas, kuriam dėl trumpo stažuotės laiko nepavyko parengti mokslinio darbo. Paskutiniam – Č. Masaičiui dėl Europoje kilusio II pasaulinio karo stažuotė užsienyje buvo atidėta.¹⁷

Išvados

1920–1940 m. laikotarpiu prasidėjo jauno Lietuvos mokslo integravimasis į Europos kontekstą. Tai byloja ir tarpukario Lietuvos matematikų moksliniai ryšiai su užsieniu. Per neilgą, netrukusį nė dvidešimties metų laikotarpį atstovauta mūsų valstybei 9 įvairiuose tarptautinio masto matematikų renginiuose. Lietuvos matematikų reprezentacija užsienyje pasitarnavo matematikos tyrinėjimų mokslinių straipsnių publikavimui užsienio – JAV, Vokietijos, Italijos, Anglijos, Lenkijos – moksliniuose žurnaluose.

Šiuo laikotarpiu Lietuvos matematikai pradėjo dalyvauti tarptautiniuose matematikų kongresuose – aštuntajame ir devintajame. 1928 m. Bolonijoje dalyvavo O. Folkas ir 1932 m. Ciuriche – P. Katilius. Dešimtame tarptautiniame matematikų kongrese 1936 m. Osle nedalyvauta dėl lėšų stokos. Pasinaudami moksliniais ryšiais su užsieniu, LU (VDU) gabūs matematikos absolventai (P. Slavėnas, P. Katilius, O.E. Stanaitis, J.A. Gliksonas, G. Žilinskas) stažavosi JAV ar Vakarų Europoje, parengė mokslinių darbų ir įgijo mokslo daktaro vardus.

Plačius ryšius su užsieniu palaikė ir universiteto matematikos biblioteka, keisdama moksliniais leidiniais su maždaug 20 pasaulio valstybių mokslo centrais.

¹³ MGF tarybos 1928 03 27 posėdžio protokolas, VUBRS, F. 96. VDU-4, P. 177.

¹⁴ MGF tarybos 1931 03 10 posėdžio protokolas, VUBRS, F. 96. VDU-5, P. 65.

¹⁵ MGF tarybos 1939 10 31 posėdžio protokolas, VUBRS, F. 96. VDU-8, P. 252.

¹⁶ MGF tarybos 1939 10 03 posėdžio protokolas, VUBRS, F. 96. VDU-8, P. 221.

¹⁷ Ibid.